

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

УДК 378.147:378.046.4(477)

Л.В. Дудікова
Вінницький державний
педагогічний університет
ім. Михайла Коцюбинського

Тенденцією суспільного розвитку є зростаюча потреба в медичній та соціальній допомозі, а також у проведенні масштабних профілактичних заходів. У наш час лікарі повинні не лише лікувати хворих, а насамперед проводити масштабну профілактичну роботу для забезпечення цілісних детермінант здоров'я нації. Постійне зростання обсягів інформації потребує від лікарів уміння використовувати нові інформаційні технології, засоби прискореної передачі інформації. Від лікарів вимагається високий професіоналізм, основою якого є не лише знання, а й готовність їх систематично поповнювати. Саме у вищій школі необхідно сформулювати потребу майбутніх лікарів у постійному професійному зростанні, розвинути їх навички самостійно поповнювати знання, бути готовими до самовдосконалення протягом усього життя. З огляду на це дослідження проблеми формування готовності майбутніх лікарів до професійного самовдосконалення є важливим для збагачення лікарської практики виховання і навчання студентів-медиків.

Необхідно зазначити, що загальні проблеми підготовки майбутніх лікарів розглянуто у працях В.А. Бабаліч, Л.М. Добровської, В.О. Корзуніна, О.В. Кутузової, М.Р. Мруги, Л.В. Переймибіді, Д.Т. Хацаєвої та ін. Проте у цих роботах автори лише частково звертали увагу на проблеми професійного самовдосконалення майбутніх лікарів. Для визначення основних напрямків роботи щодо формування готовності майбутніх лікарів до професійного самовдосконалення важливе значення має також вивчення особливостей розгляду цього питання у філософській та психолого-педагогічній науці.

Метою статті є визначення особливостей трактування процесу самовдосконалення у філософській та психолого-педагогічній літературі.

У філософії склалося декілька підходів до цієї проблеми. Один з найбільш давніх – ідеалістичний, у якому самовдосконалення визначається як внутрішня активність людини, як розвиток її духовності. Зокрема східна філософія називає самовдосконалення шляхом до просвітлення, а однією з умов його

досягнення – відхід від зовнішнього світу, звільнення від усіх бажань [3, с. 32].

В епоху античності бере початок матеріалістичний підхід. Мислителі визначають самовдосконалення як досягнення людиною гармонії з собою. Так, наприклад, Геракліт, Демокріт, Лукрецій, трактують самовдосконалення як розвиток людиною своїх сил та досягнення ідеалу фізично, розумово і морально досконалої особистості. Шляхом до цього філософи називають самообмеження та відмову від допомоги як інших людей, так і богів [3, с. 54].

В епоху Середньовіччя проблему самовдосконалення досліджують у межах теологічної концепції досягнення Божественної істини. А. Августин, Ф. Аквінський пишуть про необхідність духовної досконалості, якої можна досягти лише шляхом наближення до Бога, пізнання його. Досконалість, на їх думку, полягає у відмові від зовнішнього, в очищенні від гріхів і перебуванні в щирому покаянні [2].

В епоху Відродження та Нового часу людину почали розглядати як рівну Богові, як творця своєї долі (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Локк). У цей час змінюються пріоритети людського життя, людина шукає не шлях до Бога, а хоче показати себе рівною йому у своїх діях. Прагнення до самовдосконалення ототожнюється з прагненням до самореалізації, увага надається формуванню таких особистісних якостей, як активність, наполегливість, ініціативність, підприємливість, рішучість. Саме з цього часу можна вести мову про виокремлення двох напрямків самовдосконалення людини, зокрема через самоосвіту (здобуття практичних знань) та через самовиховання (формування особистісних якостей).

Питання самовдосконалення людини були важливими і для вітчизняної філософії. Зокрема, у XVI ст. в українській філософії переорієнтація від богопізнання до пізнання людини зробила визначальною проблему людини, її соціального буття та морального світу. Заслуга в цьому належить передусім представникам “католицької Русі”, які, спираючись на здобутки своїх попередників, розвивали ідеї гуманістичного антропоцентризму з його трактуванням людини

як найвищої цінності, обґрунтовували самоутвердження людини в її земному втіленні. Як і західноєвропейські, українські мислителі трактували людину як найвищу цінність, як творця самої себе, відповідального співробітника Творця. Станіслав Оріховський чітко сформулював ренесансно-гуманістичну ідею стихійного самоутвердження людини, її здатності через моральне самовдосконалення та якнайповнішу реалізацію закладених Богом творчих і розумових потенцій набувати якості Божественної істоти [4, с. 150]. Г.С. Сковорода розглядав самовдосконалення і самозбагачення як щастя. “Вступними дверима” до них він називав самопізнання: “Біблія є людина, і ти людина. Неробі падіння, а доброму вставання. Пізнай же себе. Розділи між добром і злом, між коштовним і добрим, підлим і злим, пізнай їх, а без цього наїсися отрути” [4, с. 273].

Пізніше проблеми самовдосконалення досліджували представники екзистенціалізму (М. Бубер, А. Камю, Ж.П. Сартр, К. Ясперс та ін.), персоналізму (М.О. Бердяєв, Е.Ш. Брайтмен, М. Лоський, В. Штерн та ін.), неотомізму (Е. Жильсон, Ж. Марітен), феноменології (Е.Г. Гуссерль, М. Хайдеггер). Учені вказують на внутрішню детермінованість індивідуального буття людини. Вони називають екзистенцію кожного індивіда найбільш важливою його суттю, а самовдосконалення людини визначають як її саморозкриття. Філософи ототожнюють самовдосконалення із саморозвитком людини, її неусвідомленим, “самодовільним”, закладеним від природи рухом до самовираження, прагненням до повноцінного життя.

У наш час дослідження проблем самовдосконалення відбувається насамперед через призму понять “особистість фахівця” і “професійно значимі якості” в межах синергетичної (П. Анохін, С. Курдюмов, І. Пригожин та ін.) і акмеологічної філософських концепцій.

Самовдосконалення особистості вчені трактують як самодетермінований рух будь-якої цілісної відкритої системи (у т. ч. й людини) до більшої впорядкованості (самоорганізації) з метою досягнення максимально можливого за тих чи інших умов рівня розвитку – “акме” (вершини, розквіту). Так, наприклад, В.М. Гладкова та С.Д. Пожарський як представники акмеологічного підходу вважають, що “процес професійного самовдосконалення є відносно самостійним видом діяльності, який спрямований на інтеріоризацію зовнішніх вимог конкретної спеціальності до людини, а також на свідоме формування та розвиток на цій основі професійної компетентності...” [3, с. 254]. Отже, філософія у наш час розглядає самовдосконалення людини як один з важливих шляхів до самореалізації та віднайдення людиною повноти життя, а в системі “джерел саморозвитку” насамперед виокремлює її свідомість, тобто “духовне начало”.

У психології при дослідженні проблем самовдосконалення увага звертається на механізми і закономірності особистісного зростання людини, особливості її роботи над собою. Зарубіжні психологи визначають самовдосконалення як особистісний феномен, що є головною ознакою психічного здоров'я людини та забезпечує її самореалізацію як особистості. Зокрема представники гуманістичної психології – А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Бернс та ін. – розглядають самовдосконалення у зв'язку з самоактуалізацією та самореалізацією особистості. Самовдосконалення вчені вважають вираженням потреби людини в самоактуалізації, яка є життєвим смислом особистості.

Учені досліджують закономірності самовдосконалення дорослих людей, бо саме у цей час досягається найбільш повна самоактуалізація людини. Вони зазначають, що саморух, самовдосконалення особистості відбуваються на шляху пізнання свого “Я”, в діяльності та у відносинах з іншими. На думку К. Роджерса, рушійною силою самовдосконалення людини є поєднання її реального та ідеального “Я”, що викликає прагнення до досконалості та віру в зростання й розвиток своєї особистості. Що стосується умов самоактуалізації, такими умовами А. Маслоу називає психологічну й економічну підтримку суспільством самоздійснення й самовираження кожної особистості, сприятливу психологічну атмосферу її прийняття, віру в неї, визнання її унікальності [5, с. 241–250].

Л.С. Рубінштейн вважав, що процес розвитку особистості є процесом сходження людини до своєї родової сутності. Розглядаючи життєвий шлях людини, учений зазначав, що це не тільки рух уперед, але й рух уверх, до вищих, більш досконалих форм, до кращих виявів людської сутності [3, с. 200]. Л.С. Виготський розглядає цілісність організації життя на основі зростаючих можливостей людини в освоєнні й побудові відносин [3, с. 201]. Учений вважав, що навчаючи чого-небудь, педагог актуалізує зону найближчого розвитку дитини. Багато уваги питанням самовдосконалення приділяв Л.І. Рувинський. Учений чітко окреслив кілька джерел самовиховання, зокрема соціальні та особистісні. Серед соціальних умов дослідник вказував на засоби масової інформації та навчально-виховний процес, через який визначаються мотиви та орієнтири самовдосконалення. Найважливішими серед особистісних передумов самовдосконалення Л.І. Рувинський називає вольові якості та навички саморегуляції особистості [9].

Ю.М. Орлов сутність самовдосконалення людини вбачає у розгортанні її індивідуальності, сходженні до своєї індивідуальності [6]. Вчений вказує на духовно-моральні основи самотворення людини та підкреслює, що самовдосконалення забезпечує насамперед особистісне зростання

людини, тобто досягнення позитивних особистісних змін, співвідносних із загальнолюдськими ідеалами.

Психологи активно досліджують чинники, що мають важливе значення для самовдосконалення, зокрема самосвідомість і духовність людини. Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченко зазначають, що коефіцієнтом душевного розвитку є здатність людини до саморегулювання, до ефективного спілкування з іншими, що виявляється в таких уміннях: розуміти себе і свій настрій, регулювати свій емоційний стан, розпізнавати настрій інших людей, чуйно відчувати потреби та бажання людей навколо. Духовність – це зверненість до духовної близькості людей і моральних цінностей, це пристрасна самовіддача і творчість в ім'я вищих смислів. Завдяки цьому особистість стає автентичною та конгруентною, люди навколо стають більш самодостатніми, спільноти – такими, які саморозвиваються, а взаємодія зі світом стає благородно людською [7, с. 197–198].

У педагогічних дослідженнях професійне самовдосконалення аналізують з урахуванням активного впливу соціального середовища. Предметом педагогічних досліджень є ті шляхи і засоби підвищення внутрішньої активності особистості, що в кінцевому рахунку повинні сприяти самовдосконаленню людини. Велике значення самовдосконаленню надавав В.О. Сухомлинський. Він писав про те, що “усі суперечки й роздуми про те, як зробити навчання виховним, будуть безпредметними, поки в житті підлітка самоосвіта не набере належної ваги. Без самоосвіти, без напруження розумових і вольових сил для пізнання й самопізнання освіта та навчання не можуть стати виховними [10, с. 422].

У другій половині ХХ ст. окремі аспекти самовдосконалення досліджували вчені у зв'язку з процесом самостійного пошуку та засвоєння знань (А.К. Громцева, В.В. Бондаревський), розвитком самостійності (Є.В. Заїка), проблемним навчанням (І.Я. Лернер, О.М. Матюшкін, В. Оконь) та розвиваючим навчанням (Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов, П.Я. Гальперін). При цьому дослідники розглядають учня як повноцінного суб'єкта, що впливає на хід і результати спільної з учителем діяльності, спрямованої на його розвиток і саморозвиток.

Щодо становлення професіонала, вчені зазначали, що цей процес залежить від багатства його індивідуального досвіду (І.А. Зязюн, С.О. Смирнов) та духовного потенціалу (Г.О. Балл, В.О. Пономаренко).

І.Д. Бех довів, що особистісно орієнтований виховний процес як “повноцінне емоційно насичене й суспільно значуще спільне творче життя педагога і вихованців, що відповідає їхнім основним соціогенним потребам” забезпечує формування самоцінного ставлення особистості до моральних і

професійних норм та задає орієнтири її особистісно-професійного зростання [1, с. 14].

Отже, у наш час проблеми самовдосконалення розглядаються в межах особистісно орієнтованого напрямку освіти (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Є.В. Бондаревська, І.С. Якиманська та ін.). Учені вважають, що саме особистісно орієнтоване навчання дає великі можливості для самовдосконалення. Воно передбачає створення необхідних умов для саморозвитку й осмисленого визначення учнями й студентами своїх можливостей і життєвих цілей.

Аналіз основних положень психолого-педагогічних досліджень дозволяє зробити висновок, що на сьогодні поняття професійного самовдосконалення вчені трактують як процес, як діяльність (К.А. Абульханова-Славська, О.В. Волошенко, С.О. Сисоева), роботу над собою (О.В. Діденко) та розглядають його у зв'язку з такими поняттями, як розвиток (Г.О. Балл, Н.М. Лосєва), творчість (В.І. Андрєєв), “самоактуалізація” чи “самореалізація” (Л.В. Маркелова) та самовираження (П.В. Харченко).

К.А. Абульханова-Славська вважає, що “професійне самовдосконалення спеціалістів – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку значимих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистісної програми розвитку [8, с. 232].

Т.Н. Сапожнікова розглядає професійне самовдосконалення студентів медичного університету як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійно значимих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійно-педагогічної діяльності й особистої програми розвитку [11].

Аналіз теоретичних досліджень з питань професійного самовдосконалення особистості дозволив нам зробити висновок про те, що професійне самовдосконалення є не тільки психологічним, але й педагогічним явищем, тому що від характеру педагогічного впливу залежить його активність і результативність.

Ураховуючи те, що професійне самовдосконалення завжди є результатом усвідомленої взаємодії студентів з конкретним соціальним середовищем і при цьому вони реалізують потребу виробити в себе такі особистісні якості, які забезпечували б успіх у навчальній, професійній діяльності й у житті взагалі, професійне самовдосконалення майбутніх лікарів ми визначаємо як цілеспрямовану, систематичну й високоорганізовану діяльність, що полягає в самостійному поглибленні й розширенні професійних знань, розвитку вмінь, здібностей, професійно значимих якостей особистості з метою підвищення кваліфікації й особистісного зростання.

Таким чином, процес професійного самовдосконалення особистості є однією з важливих проблем у філософії, психології й педагогіці. У філософії процес професійного самовдосконалення особистості розглядають у тісному зв'язку зі смислотвірним ядром людини, її унікальністю та неповторністю. У психології процес професійного самовдосконалення особистості трактують як результат духовно-практичної діяльності особистості, що прагне до розкриття усієї повноти своєї людської сутності. Психологи розглядають професійне самовдосконалення як соціально-психологічний феномен у розвитку особистості, як внутрішньо детермінований процес її розвитку. У педагогічних дослідженнях професійне самовдосконалення аналізують з урахуванням активного впливу соціального середовища. Предметом педагогічних досліджень є ті шляхи і засоби підвищення внутрішньої творчої активності особистості, що в кінцевому рахунку повинні сприяти її самовдосконаленню. Теоретичний аналіз філософських, психологічних та педагогічних досліджень з проблеми особистості, її розвитку та самовдосконалення дозволили визначити процес професійного самовдосконалення особистості як цілеспрямовану, систематичну, високоорганізовану й творчу діяльність, що полягає в самостійному поглибленні й розширенні професійних знань, розвитку вмінь, здібностей, професійно значимих якостей особистості та передбачає безперервний ріст її кваліфікації й особистісне зростання.

Список використаної літератури

1. Бех, І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади : навч.-метод. посібник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Волинка, Г. І. Історія філософії в її зв'язку з освітою : підручник / Гусев В. І., Мозгова Н. Г. та ін. – К. : Каравела, 2006. – 480 с.
3. Гладкова, В. М. Основи акмеології : підручник / В. М. Гладкова, С.Д. Пожарський. – Львів : Новий світ-2000, 2007. – 320 с.
4. Історія української філософії / С. В. Бондар, Г. В. Вдовиченко, Н. Ю. Кривда та ін. – К. : Академвидав, 2008. – 624 с. – (Альма-матер).
5. Копець, Л. В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 2-ге вид. / Л. В. Копець. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 458 с.
6. Орлов, Ю. М. Восхождение к индивидуальности : кн.для учителя / Ю. М. Орлов. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
7. Подоляк, Л. Г. Психологія вищої школи : підручник. 2-ге вид. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
8. Психология и педагогика : уч. пос. / Под ред. К. А. Абульхановой-Славской, Н. В. Васиной, Л. Г. Лаптева, В. А. Слостенина. – М. : Совершенство, 1998. – 320 с.
9. Рувинский, Л. И. Психология самовоспитания / Л. И. Рувинский. – М. : Просвещение, 1982. – 143 с.
10. Сухомлинський, В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.